

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ

Галина Мельник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри декоративно-ужиткового мистецтва та основ дизайну
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ

У статті розглядається ідея розвитку творчих здібностей особистості, що має далеке історичне минуле і є одним із принципів навчання і виховання підростаючого покоління. У розвитку творчих здібностей зацікавлені індивід, держава і людське суспільство в цілому.

Постановка проблеми. На сучасному розвитку підходи і погляди на проблему можливостей і здібностей особистості не є однозначними. По-різному оцінюються значення природних і набутих властивостей і проявів у різних сферах суспільної діяльності.

Суспільна практика свідчить, що творчі здібності людини розвиваються спонтанно впродовж її життя. Проте спонтанний розвиток творчих здібностей особистості не забезпечує тих вимог, які висуваються сучасними умовами до рівня розумового розвитку індивідів.

Відомий американський психолог Дж. Гілфорд зробив важливий висновок, що творчість властива не тільки геніям і талантам, творчість є властивістю звичайної, пересічної людини. Структура творчої діяльності особистості принципово однакова на всіх рівнях обдарованості, відрізняються ж діапазоном розвитку лише основні здібності різних людей до творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Серед авторів, що звернулися у своїх працях до проблеми дослідження особливостей розвитку творчих здібностей, слід назвати М. І. Дьяченко, Л. О. Кандилович, В. М. Козленко, Л. М. Сергееву. На використання творчої діяльності як необхідності в процесі навчання вказують у своїх дослідженнях В. І. Андреєв, В. А. Басанець, В. Ю. Бикова, В. Д. Дяченко, П. Л. Капиця, В. Л. Кан-Калік, С. О. Сисоева та ін.

Мета статті – теоретично обґрунтувати і виявити характерні ознаки творчих здібностей та показати необхідність їх розвитку у трудовій діяльності.

Виклад основного матеріалу. У сучасній вітчизняній філософії творчість розуміють як синтез різних форм діяльності для створення нових якостей матеріального і духовного буття: оригінального, унікального, кращого, прогресивнішого, соціально значущого. Загальна

теорія творчості як філософська наука, що вивчає сутність і закони творчої діяльності у матеріальному та духовному житті суспільства та людини, визначає творчість як соціально-історичне явище, що виникає і розвивається у процесі взаємодії суб'єкта та об'єкта на основі суспільної практики, у своїй сутності виступає як самовиробництво та саморозвиток духовних і фізичних сил людини, її здібностей і потреб у соціально-історичному процесі пізнання та перетворення дійсності.

Обґрунтуванню педагогічних умов розвитку творчих здібностей учнів у трудовій діяльності сприяє з'ясування сутності творчого процесу.

Перші спроби встановити сутність творчого процесу були здійснені ще в античні часи. Зокрема, Платон приймав за творчість те, що викликає перехід небутия в буття. Для Аристотеля творчість полягала у формуванні понять як засобів пізнання істотних властивостей предметів і явищ. На думку Демокрита, творчість – це наслідування природи, що супроводжується виходом людської свідомості за звичайні кордони розуму, оскільки впродовж життя людина постійно звикає до навколишнього середовища і втрачає з роками здатність розпізнавати механізми світової гармонії. Як бачимо, в перших спробах з'ясування сутності творчості вона аналізується з філософської точки зору і практично не досліджується в плані психології творчості [4].

Дж. Гілфорд назвав творчим мисленням здатність маніпулювати звичайними об'єктами у незвичайних ситуаціях. На думку Е. Торренса, творчість – це процес, за допомогою якого людина усвідомлює проблеми, для яких вона не має готового розв'язку, шукає нитки зв'язку ситуацій наявними знаннями, формулює гіпотези, перевіряє та модифікує їх, знову перевіряє і зв'язує результати в одне ціле [5; 6]. Відомо багато інших підходів до з'ясування психологічної сутності творчого процесу та структурування його,

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ

оскільки дати єдине універсальне визначення творчості неможливо, тому що творчість – це процес пошуку або розв'язування творчої задачі.

Як найважливіша якість усієї людської діяльності вона характеризується пошуком і досягненням новизни, неповторністю результатів або прийомів, засобів діяльності людини. Процес творчості є антиподом до наслідування, стереотипності.

У творчому процесі виділяють такі взаємопов'язані сторони:

- вміння бачити проблему;
- здібність мобілізувати особистий та громадський досвід для формування гіпотези, визначення шляхів і засобів розв'язання завдання;
- можливість спостерігати, експериментувати, узагальнювати у вигляді висновків і гіпотез;
- вміння оформляти ідеї та образи у вигляді логічних, образних, математичних, графічних предметних структур тощо.

Творчий процес розуміється не лише як створення нових цінностей, але й як процес щодо їх збереження, передачі та споживання, адже тут творчість здійснюється на основі відповідного теоретичного і соціокультурного фонду минулого практичного досвіду.

Процес творчості розкриває нові потенції та можливості людини, сприяє його новому народженню. Чим більше розвинені різні форми діяльнісного ставлення до світу, тим колоритніша палітра творчих здібностей, природних можливостей до оволодіння новими знаннями. Тобто міра творчості виявляється через міру урізноманітнення форм діяльнісних відносин, але не відокремлених одне від одного, а таких, що перебувають у єдності, синтезі.

Творчість як процес характеризується тим, що вона має початок, продовження та кінець. Початок творчого акту передбачає психічну підготовку та мотивацію діяльності: спливання діяльності пов'язане з визріванням, натхненням і надактивністю особистості. Підсумок творчого процесу приводить до осяяння, тобто раптового знаходження розв'язку проблеми, яке настає як результат завчасної роботи думки [2].

Досліджуючи проблему психологічних особливостей формування творчих здібностей школярів, необхідно визначити фактори, що впливають на даний процес, властивості й основні характеристики творчих здібностей. Аналіз опрацьованої літератури дозволив зробити висновок, що кожна людина від народження наділена задатками, на основі яких формуються творчі здібності.

Що ж таке творчі “здібності” або “креативність” (від лат. *creatio* – творення)? Американський психолог Е.Фромм вважає, що це здатність дивитися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду [5].

Основними показниками творчих здібностей є швидкість і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість.

Швидкість думки – кількість ідей, яка виникає за одиницю часу.

Гнучкість думки – здатність швидко і без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу; банити, що інформацію, отриману в одному контексті, можна використати і в іншому. Гнучкість – це добре розвинена навичка переносу (транспозиції). Вона забезпечує вміння легко переходити від одного класу явищ, що вивчаються, до іншого, долати фіксованість методів вирішення, своєчасно відмовлятися від скомпрометованої гіпотези, бути готовим до інтелектуального ризику і парадоксів.

Оригінальність – здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до парадоксальних, несподіваних рішень. Вона пов'язана з цілісним баченням усіх зв'язків і залежностей, непомітних під час послідовного логічного аналізу.

Допитливість – здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового.

Сміливість – здатність приймати рішення у ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом та репутацією.

Численні психологічні дослідження доводять, що немає людей ні до чого нездатних. Однак здібності, зокрема творчі, можна розвивати більшою або меншою мірою.

Один із творців системи вимірювання творчих здібностей Е.Торренс відзначив з цього приводу, що успадкований потенціал не є найважливішим показником майбутньої творчої продуктивності [6]. Якою мірою творчі імпульси дитини набудуть характеру творчості залежить від впливу батьків та інших дорослих. Сім'я здатна розвинути або знищити творчий потенціал дитини.

Цілеспрямовано й у масовому масштабі сприяють розвитку всього спектра здібностей дітей дитячі дошкільні заклади, школи (загальноосвітні, художні, спортивні), будинки творчості дітей. Дати дитині можливість проявити себе в різних сферах діяльності, починаючи з раннього дитинства, – ефективний шлях розвитку індивідуальних здібностей і залучення до активної творчої діяльності.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ

Отже, творчості, наскільки це можливо, потрібно вчити. Проте задекларовані наміри щодо розвитку творчих здібностей учнів не завжди реалізуються практично. Організація навчально-виховного процесу у навчальних закладах, не завжди відповідає умовам розвитку творчих здібностей учнів, бо наштовхується на ряд серйозних труднощів соціально-економічного характеру. Проте ці труднощі – не єдина перепона на шляху створення умов для розвитку творчих здібностей школярів. На ефективності розвитку творчих здібностей учнів суттєво позначається з'ясування сутності творчого процесу, психологічних закономірностей його перебігу та педагогічних факторів впливу на творчий потенціал особистості.

Знання загальнотеоретичних і психолого-педагогічних закономірностей формування творчих здібностей учнів дозволяє цілеспрямовано керувати розвитком у процесі їх навчання та виховання [3].

Отже, творчі здібності нами розглядаються як органічна єдність високого рівня знань свідомої особистості з її природними задатками, індивідуальними особливостями, розвиненими, удосконаленими в процесі спеціально організованої трудової діяльності, спрямованої на розкриття творчого потенціалу кожного, на задоволення духовних, естетичних, моральних потреб особистості та суспільства.

Творчість має свій прояв у будь-якій сфері діяльності людини. Вона може бути результатом творчого ставлення особистості до намічених завдань і шляхів їх виконання.

Діяльність людини – це спосіб її існування і розвитку, формування особистості, всіх припам'ятованих їй якостей. Творче ставлення до праці є однією з головних характеристик людини.

У ранній юності виникає активний інтерес до різних сфер діяльності, особлива потреба у творчості, формується здатність до складнішого аналітико-синтетичного сприйняття дійсності.

Трудова діяльність носить індивідуальний характер. Відомо, що творчий процес завжди має дві стадії: до першої відносять формування художнього задуму; до другої – роботу над виконанням художнього твору. Під час безпосередньої роботи виникають нові ідеї, які втілюються у різних продуктах праці учнів. Під час творчої роботи над виробом успішно розвиваються загальні, спеціальні й творчі здібності.

Розвиток здібностей відбувається по спіралі: насамперед реалізація можливості, яка представляє здібність одного рівня. Тільки потім

може йти мова про розвиток здібностей вищого рівня.

Творчі здібності в трудовій діяльності можуть формуватися тільки з урахуванням особливостей цієї діяльності. Цілеспрямоване їх формування повинно опиратися на індивідуальні якості людини, на її природні задатки, нахили, забезпечуючи самовираження і самовдосконалення підростаючої особистості.

Спеціальні та творчі здібності у трудовій діяльності тісно переплетені між собою. Однак формування професійних навичок визначається структурою самої діяльності, її вимогами. І, безумовно, творчі здібності знаходяться “над” спеціальними і мають свої специфічні компоненти.

Творчі здібності самі собою не перетворюються у творчі здійснення. Необхідні бажання та воля, потрібна мотиваційна основа.

Основний мотив творчої діяльності людини на початковій стадії її формування полягає у самому процесі виявлення відчуттів. Пізніше, після відповідного навчання, їй стають притаманними свідомі пошуки засобів вираження відчуттів у творчому процесі. Однак у багатьох учнів виникає розчарування у трудовій діяльності, оскільки рівень їхнього загального розвитку вступає у суперечність з тими засобами вираження творчого задуму, якими вони володіють. Дуже важливо, щоб у цей час кваліфікований вчитель допоміг школярам оволодіти новими засобами творчого відображення навколишньої дійсності. При цьому усвідомленість, яку вносить у діяльність учня вчитель, не повинна порушувати юнацького світобачення та відображення.

Найнебезпечнішим у підлітковому періоді є спрощення завдань навчання та виховання. Підлітки сприймають його як недооцінювання їх можливостей та втрачають інтерес до навчання.

Заняття з трудового навчання, зокрема обслуговуючої праці, не тільки формують і розвивають творчі здібності, але викликають моральне задоволення, естетичну насолоду, радість творчості. Краса предметів праці, володіючи виразністю, сприяє розвитку смаку, формуванню позитивних якостей особистості.

Творча особистість значно легше пристосовується до побутових, соціальних та виробничих умов і змінює їх відповідно до власних уподобань, переконань тощо. Залучення індивідів до творчої діяльності: а) є необхідною умовою для розвитку всіх без винятку їхніх психічних параметрів; б) розкриває перед ними горизонти людських можливостей і сприяє правильному професійному самовизначенню; в) чи не єдиний шлях реалізації одного з найголовніших аспектів

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ ПРАЦІ

гуманістичного принципу організації освіти: створення умов для отримання індивідом дійсної свободи.

Успіх людини дуже часто залежить від її здатності мислити творчо, тобто виконувати кожне чергове завдання по-іншому, неповторно. З розвитком творчих здібностей учнів пов'язане підвищення ефективності розв'язання ними творчих задач, оскільки традиційний метод проб і помилок, як правило, використовують індивіди, не посвячені у тонкощі творчого процесу.

Як загальні здібності слід розглядати ті, які можуть бути загальними умовами успішної діяльності людини в різноманітних її формах. Ці особливості пов'язані з "родовими" якостями людини: увагою, пам'яттю, уявленнями, емоційністю, волею тощо. Спеціальні здібності – це ті якості особистості, які дають можливість досягти певних результатів у різних галузях практичної діяльності.

До індивідуальних творчих здібностей належать: естетичне сприйняття, творче мислення, уява, зорова пам'ять.

Творчий продукт – це органічна єдність обумовленого і вільного, які в кінцевому результаті проявляються як зміст і форма. За формою творчий продукт – це плід вільної фантазії. У змісті творчого продукту концентрується суспільна практика людини, факти та явища світу, що оточує її. Творчий продукт – це результат взаємозв'язку колективного та індивідуального, це єдність традицій і новаторства. Абсолютно нового не буває навіть у творчості, інакше потрібно було б нове створювати із нічого.

У сучасній психолого-педагогічній літературі з найбільшою визначеністю описані два напрями керівництва творчою діяльністю особистості: перший – це створення умов, які сприяють творчій трудовій діяльності, другий – побудова логічної поетапності у досягненні творчого результату.

Які ж умови необхідно створити для розвитку творчих здібностей учнів на уроках обслуговуючої праці. Насамперед, це умови фізичні, тобто наявність матеріалів для творчості, можливість їх використання. По-друге, це умови соціальні, тобто школяр знає, що його творчі вияви не отримають негативної оцінки з боку дорослих. По-третє, психологічні умови, за яких у дитини формується відчуття внутрішньої безпеки, розкритості й свободи, підтримки вчителями її творчих починань.

При створенні відповідних умов учителю потрібно враховувати рівень інтелекту та креативності. Адже коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності,

творча людина частіше добре адаптована до середовища, емоційно врівноважена, незалежна тощо.

Усі операції розумової діяльності в процесі вивчення обслуговуючої праці пов'язані з руйнуванням стереотипів і пошуком нових поєднань, комбінацій та елементів продукту праці відповідно до творчого завдання. Всі ці операції мислення спрямовані на перетворення реальності, отже, вимагають наявності певних якостей мислення: широти, швидкості, синтетичності, які розглядаються як компоненти творчих здібностей.

Розглядаючи поняття "творче мислення", можна виділити основні компоненти, які його складають. Вони повною мірою відповідають функціональним рівням розумової діяльності людини, це:

1) аналітичні компоненти (згідно з понятійно-аналітичним мисленням): здатність до диференціювання, логічність, рухливість, вибірковість, асоціативність тощо;

2) емоційні компоненти (чуттєво-образне мислення): яскравість образів, емоційна оцінка подій, фактів, явищ тощо;

3) творчі компоненти (наочно-дійове мислення): пошук раціональних шляхів рішення, нестандартність (прояв індивідуальності, переборення стереотипів), уміння передбачати результат, прагнення синтезувати кращі якості знайомих виробів у об'єкті, який створюється, вибір найбільш прийняттого рішення з можливих варіантів і вміння обґрунтувати правильність вибору. Таким чином, творче мислення містить у собі всі компоненти розумової діяльності [1].

У процесі організації занять з обслуговуючої праці потрібно враховувати зв'язок сфер художнього мислення і форм трудової діяльності. Трудова діяльність включає різноманітні елементи творчості, тому, з одного боку, уроки з обслуговуючої праці самі собою сприяють формуванню творчих здібностей; з другого боку – зміст, форми та методи навчально-творчого процесу повинні підштовхувати учня до творчих ідей, творчого пошуку шляхом надання школяреві повної самостійності й можливостей самореалізації.

Створюючи виріб, молода людина формує одночасно щось нове у собі і насамперед – здатність творити. Тому трудова діяльність є одним із засобів власного розвитку людини і постає як самодіяльність, самозміна і саморозвиток особистості. Більше того, не усвідомлюючи цього, молода людина сама неначе перетворює себе у ціль своєї діяльності,

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

об'єктивно виступаючи у цьому процесі самоціллю.

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що творчості, наскільки це можливо, потрібно вчити. Знання загальнотеоретичних і психолого-педагогічних закономірностей формування творчих здібностей учнів дозволяють вчителям цілеспрямовано керувати їх розвитком в процесі навчання та виховання.

1. Кан-Калик В.Л. *Можно ли научиться творчеству?* // Народное образование. – 1989. – № 11. – С. 62 – 66.

2. Рибалка В.В. *Психологія розвитку*

творчої особистості: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1995. – 236 с.

3. Сисоєва С. *Творчість як умова самореалізації особистості* // Професійно-художня освіта України: Зб. наук. пр. / Ред. І.А.Зязюн. – Вип. II. – К. – Черкаси, 2003. – С. 20 – 26.

4. Солдатова Е.Л. *Креативність в структурі личности: Дис. ... канд. психол. наук.* – СПб. – 1996. – 163 с

5. Fromm E. *The creative attitude.* In H. Anderson (Ed.), *Creativity and its cultivation.* New York: Wiley, 1971. – 63 s.

6. Torrance E.P. *Education and creative potential.* Minneapolis, 1963. – 96 s.

Ольга Кобрій, кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. І. Я. Франка

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ ПРАЦЬОВИТОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито сутність проблеми змісту виховання працьовитості, обґрунтовано її зв'язок з активною участю людини у навколишньому житті, визначенням мети і формуванням позитивного ставлення до діяльності та необхідністю підпорядкування даного змісту процесу удосконалення творчих і ділових можливостей людини через участь її у творчій діяльності. Педагогічними умовами формування змісту виховання працьовитості у шкільній практиці є власний приклад педагога, його авторитетність, чітка моральна позиція, демократизація стосунків з учнями, забезпечення можливості відчувати учням бажану лінію поведінки.

Постановка проблеми. Підготовка спеціаліста, громадянина, особистості повинна бути гнучкою, відповідати запитам практики. Зміст освіти має бути осучаснений, адаптований до умов входження молодого покоління у відкрите суспільство, самореалізації, активного життєвого і соціального самовираження. У ньому повинна зменшуватися питома вага готової інформації, зростати доля перетворювальної діяльності, що забезпечує розвиток і виховання, а також доля забезпечення особистого досвіду творчої діяльності, самовдосконалення людини.

Визначення змісту трудової діяльності особистості позначається на її результатах у вигляді інформованості, розвитку та вихованості особистості. У зв'язку з особливим значенням для особистості тих аспектів діяльності, що ведуть до розвитку і виховання, є потреба виділяти серед структурних елементів навчально-виховного процесу зміст виховання певних якостей особистості (в т.ч. працьовитості).

Аналіз останніх досліджень. Питання перебудови змісту сучасної освіти висвітлювали педагоги І. Бех, О. Вишневський [2], О. Корсакова [3], О. Савченко, Б. Степанишин, С. Трубачова [3], А. Фурман [7] та ін. Вони підкреслювали необхідність визначення змісту виховання особистості у демократичному навчально-виховному процесі, однак не ставили за мету з'ясувати сутність проблеми змісту виховання працьовитості.

Мета статті – з'ясувати сутність проблеми визначення змісту виховання працьовитості особистості і визначити педагогічні умови його формування у шкільній практиці.

Виклад основного матеріалу. Зміст виховання працьовитості збагатили твори Г. Сковороди, в яких моральні якості людини розглядаються у тісному зв'язку із працею та її результатами. В оточенні людей праці в дитини закладаються основи здорової моралі. Г. Ващенко називає діяльність, працю людини школою волі і